

**ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ
ΤΟΥΡΙΣΜΟ:**

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

Όλγα Ιακωβίδου, Σταυριανή Κουτσού, Χαρισσία Βλάχου

Εισαγωγή

Ο αγροτικός χώρος έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές τις τελευταίες δεκαετίες, υπό την επίδραση των γοργά εξελισσόμενων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Από χώρος βιωμένος σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από γεωργούς, σταδιακά καθίσταται ένας διευρυνόμενος χώρος παραγωγής και κατανάλωσης, όπου γεωργοί και μη-γεωργοί κάτοικοι της υπαίθρου, γηγενείς, παλινοστούντες, είτε νέο-εγκατασταθέντες αστικής καταγωγής, αναζητούν τρόπους και πηγές εισοδημάτων εντός και εκτός γεωργίας (Κουτσού κ.α., 2005).

Η διαμόρφωση των νέων συνθηκών στην ύπαιθρο της Κοινότητας από τη μια μεριά, αλλά και οι απαιτήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας από την άλλη, οδήγησαν τόσο τις εθνικές όσο και την ευρωπαϊκή πολιτική σε νέα θεώρηση της ανάπτυξης του αγροτικού χώρου. Ο τομεακός χαρακτήρας της ανάπτυξης του εγκαταλείπεται και η ύπαιθρος προσλαμβάνει έναν χαρακτήρα πολυδραστήριο, όπου αναπτύσσονται νέες λειτουργίες, ενταγμένες στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Στο πλαίσιο αυτό "ανακαλύφθηκε" και η γυναίκα του αγροτικού χώρου, ως "εργατική δύναμη σε εφεδρεία", ένα "ενδογενές δυναμικό που μπορεί να κινητοποιήσει ενδογενείς πηγές πλούτου" και της αναγνωρίζεται πρωταγωνιστικός ρόλος για τη συγκράτηση του κοινωνικού ιστού των αγροτικών κοινοτήτων. Η έρευνα σχετικά με τα ζητήματα των γυναικών του αγροτικού χώρου, όπως επισημαίνει η Γιδαράκου (1977), υποβοήθησε στην κατανόηση των αιτιών που υποκρύπτονται πίσω από την οργάνωση των εργασιακών σχέσεων και του καταμερισμού της εργασίας στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση και αποκάλυψε το σημαντικό ρόλο της γυναίκας στην επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού. Την έκανε επίσης πιο ορατή ως εργατική δύναμη και ανέδειξε την αδυναμία των στατιστικών υπηρεσιών να αποτιμήσουν την πραγματική της

συμβολή τόσο στη διαμόρφωση του οικογενειακού εισοδήματος, όσο και στη διαμόρφωση του ΑΕΠ.

Οι γυναίκες από τη μεριά τους αποζητούν την έξοδο τους από το σπίτι και το νοικοκυριό, θέλουν να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα και εκφράζουν την ανάγκη της δημιουργικότητας και κοινωνικότητας.

Επομένως, η δημιουργία απασχόλησης στην ύπαιθρο είναι κοινό ζητούμενο τόσο των γυναικών, όσο και των κοινοτικών πολιτικών. Όμως, δεδομένης της συρρίκνωσης του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, καθώς και της περιορισμένης ή φθίνουσας παρουσίας των άλλων τομέων οικονομικής δραστηριότητας, η γυναικεία επιχειρηματικότητα είτε σε ατομική, είτε σε συνεταιριστική βάση εμφανίζεται ως σημαντική διέξοδος. Παράλληλα, οι κοινοτικές πολιτικές ενθαρρύνουν ιδιαίτερα τη γυναικεία επιχειρηματικότητα και τη δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων, στο πλαίσιο του σημαντικού ρόλου που αποδίδεται στις ΜΜΕ για τη συμβολή τους στη σταθερότητα της απασχόλησης¹.

Ποιοί όμως είναι οι νέοι δρόμοι απασχόλησης των γυναικών των αγροτικών περιοχών; Δεδομένων των ποικίλων περιορισμών που υπάρχουν, η ανάπτυξη δραστηριοτήτων μέσα ή έξω από το χώρο του νοικοκυριού και της γεωργικής εκμετάλλευσης αποτελούν τον προσφορότερο δρόμο δραστηριοποίησης που υποστηρίζει πλέον η αγροτική πολιτική. Η ανάπτυξη της αυτοαπασχόλησης αντιμετωπίζεται ως μοχλός ενδογενούς ανάπτυξης, διεύρυνσης της εργασιακής βάσης των γυναικών και προώθησης των συνθηκών ισότητας και ο τομέας των υπηρεσιών θεωρείται ότι προσφέρει τις περισσότερες προοπτικές ανάπτυξης θέσεων εργασίας, ιδιαίτερα εκείνος που συνδέεται με τον ελεύθερο χρόνο των κατοίκων των αστικών κέντρων (Γιδαράκου 1997). Μεταξύ των διεξόδων που διαφαίνονται, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και οι υπηρεσίες που σχετίζονται με την αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και των φυσικών καλλωνών της κάθε περιοχής εκτιμώνται ως πεδία με τις πιο ευοίωνες προοπτικές.

Στόχος της εισήγησης αυτής είναι να διερευνήσει τους ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες που καθορίζουν την απόφαση των γυναικών να

¹ Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, στις χώρες που στις οικονομίες τους επικρατούν οι ΜΜΕ, αυτές οι επιχειρήσεις: α) κατά την περίοδο της ανάπτυξης 1988-92 δημιούργησαν νέες θέσεις εργασίας σε ποσοστό πάνω από το διπλάσιο του μέσου ευρωπαϊκού όρου και β) κατά την περίοδο της ύφεσης 1992-96 παρουσίασαν απώλεια της απασχόλησης μικρότερη από το ένα τέταρτο του μέσου ευρωπαϊκού όρου.

δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση στις νησιωτικές περιοχές, ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, τα αποτελέσματα της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας και τους τομείς στους οποίους αναλαμβάνουν επιχειρηματική δράση.

Τα χαρακτηριστικά της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό χώρο

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει η Γιδαράκου (Γιδαράκου, 1999), γυναίκα του αγροτικού χώρου είναι όλες οι γυναίκες που ζουν και εργάζονται στον αγροτικό χώρο, είτε στον πρωτογενή είτε σε άλλο τομέα της οικονομίας. Είναι αυτές που γεννήθηκαν, μεγάλωσαν και εργάζονται εκεί, αυτές που μετακινήθηκαν προς αυτό το χώρο από αστικές περιοχές, καθώς και αυτές που μετακινούνται για να εργαστούν σε αστικές περιοχές κατοικώντας σε αγροτικές.

Η γυναίκα της υπαίθρου για να αποφασίσει αφενός και να μπορέσει στη συνέχεια να εργαστεί εκτός γεωργικής εκμετάλλευσης, πρέπει να συντελέσουν μια σειρά από παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί, ενδογενείς (αυτοί που συνδέονται με τα γυναικεία χαρακτηριστικά) και εξωγενείς (αυτοί που αναφέρονται στην κοινωνική αντίληψη για τη γυναικεία εργασία), με επίκεντρο την οικογένεια ή την τοπική κοινωνία, ανεξάρτητα ή συνδυασμένα, θετικά ή αρνητικά, δημιουργούν ή όχι το ανάλογο κλίμα για την επαγγελματική απασχόληση. Για τη γυναίκα που έχει ξεπεράσει όλες τις δυσκολίες, υποκειμενικές και αντικειμενικές, και θέλει να εργαστεί, οι δυνατότητες είναι περιορισμένες, εκτός και αν η ίδια δημιουργήσει την απασχόληση (Κασιμάτη, μη χρονολογημένο).

Η ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από γυναίκες του αγροτικού χώρου είναι ένα καινούργιο και ανερχόμενο φαινόμενο (Ventura, 1994, Bock, 1994). Για τις γυναίκες που αναζητούν εργασία, η δημιουργία μιας μικρής επιχείρησης αποτελεί εναλλακτική λύση της ανεργίας και προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να στρέφεται ολοένα και περισσότερο ο γυναικείος πληθυσμός.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που οι γυναίκες του αγροτικού χώρου δημιουργούν τη δική τους επιχείρηση. Μερικές από αυτές «ωθούνται» από τις αρνητικές συνθήκες που υπάρχουν στην ύπαιθρο, ενώ άλλες «έλκονται» από τις θετικές ευκαιρίες που δίνονται μέσω της επιχειρηματικότητας (Robinson, 2001). Από τα αποτελέσματα

έρευνας που πραγματοποίησε ο OECD (1993) σχετικά με την επιχειρηματικότητα των γυναικών, προκύπτει ότι αρκετές γυναίκες, μετά από μια περίοδο αποτυχημένης εργασιακής αναζήτησης ή τραυματικής εργασιακής εμπειρίας αποφασίζουν να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση. Με άλλα λόγια, η κινητήριος δύναμη δεν είναι πάντα η δημιουργία αυτόνομης ιδιόκτητης επιχείρησης, αλλά και η διαμορφωμένη δυσαρέσκεια με την κατάσταση που επικρατεί στον εργασιακό χώρο. Οι βασικότεροι λόγοι που μια γυναίκα δημιουργεί μια επιχείρηση είναι οικονομικοί, μπορεί όμως να είναι και μη οικονομικοί, όπως επιθυμία για ανεξαρτησία, δημιουργικότητα ή κοινωνικότητα.

Έρευνες έχουν δείξει (Baygan, 2000, Βλάχου 2001) ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες στον αγροτικό χώρο κατά μέσο όρο είναι παντρεμένες και έχουν παιδιά, ανήκουν στην ομάδα ηλικιών 35-45 ετών, ηλικία κατά την οποία τα παιδιά τους έχουν ήδη ξεπεράσει την προσχολική ηλικία, έχουν χαμηλό επίπεδο μόρφωσης ή ελάχιστη εκπαίδευση σχετική με την επαγγελματική τους δράση.

Σε ό,τι αφορά το είδος της δραστηριότητας που επιλέγουν, προτιμούν αυτές που μπορεί να τους αποφέρουν μικρότερη οικονομική ωφέλεια, αλλά μπορούν να τους εγγυηθούν την ελεύθερη αποδέσμευσή τους, όταν άλλες υποχρεώσεις άμεσης προτεραιότητας (όπως τα παιδιά, το σπίτι ή οι εργασίες στη γεωργική εκμετάλλευση) χρειάζονται την παρουσία τους. Γι' αυτό επίσης το λόγο προτιμούν η έδρα της επιχείρησης να είναι κοντά στο σπίτι ή το ίδιο το σπίτι. Είναι ιδιαίτερα ανασφαλείς, αρχίζουν δειλά και θέλουν να διαπιστώσουν εάν η νέα δραστηριότητα ταιριάζει στην κατάσταση που βρίσκονται και στο χαρακτήρα τους και εάν διαπιστώσουν ότι δεν ταιριάζει να είναι ελεύθερες να αποχωρήσουν. Γι' αυτό και δε θέλουν να επενδύουν σημαντικά κεφάλαια, ούτε να δανειοδοτούνται για να μη νοιώσουν δεσμευμένες και για να μη αναλάβουν μεγάλο οικονομικό ρίσκο. Με άλλα λόγια, διαθεσιμότητα και ευελιξία είναι οι δύο βασικές προϋποθέσεις που αποζητούν για να αναλάβουν επιχειρηματική δραστηριότητα.

Οι παραπάνω λόγοι εξηγούν το γεγονός ότι στην ύπαιθρο, η πλειοψηφία των γυναικείων επιχειρήσεων δεν είναι δυναμικές και δεν αποβλέπουν στη μεγιστοποίηση των κερδών ή την επέκτασή τους. Πρόκειται κυρίως για μικρές επιχειρήσεις, με πολύ χαμηλά κέρδη, λίγους πελάτες που περιορίζονται στα όρια του οικισμού, και στις περισσότερες περιπτώσεις ανύπαρκτο προσωπικό. Σκοπός είναι το συμπληρωματικό εισόδημα στην οικογένεια και η ύπαρξη απασχόλησης, κατά προτίμηση μερικής, εκτός σπιτιού (Βλάχου, 2001).

Σε ό,τι αφορά το αντικείμενο δραστηριότητας, συνήθως είναι σχετικό με τις κλασσικές γυναικείες δραστηριότητες. Στον αγροτικό χώρο δημιουργούν επιχειρήσεις κυρίως στον τομέα των τροφίμων και της ένδυσης, καθώς και σχετιζόμενες με την παροχή υπηρεσιών. Δημιουργούν επιχειρήσεις που σχετίζονται άμεσα με τις οικιακές εργασίες, όπως μαγείρεμα, ράψιμο, καθάρισμα, πλύσιμο: εστιατόρια, ενοικιαζόμενα δωμάτια, ραφεία, καθαριστήρια κλπ. Επίσης γίνονται συχνά μικροέμποροι ή έμποροι μερικής απασχόλησης και εμπλέκονται στη λιανική πώληση μεταποιημένων ή φρέσκων αγροτικών προϊόντων.

Πολλές φορές οι γυναίκες επιχειρηματίες των αγροτικών περιοχών προτιμούν να τροποποιούν και ποικίλουν τις δραστηριότητές τους από το να τις εξειδικεύουν (Kraus - Harper, 1998) και αυτό οφείλεται στις υποχρεώσεις τους στη γεωργική εκμετάλλευση, στις λίγες και διάσπαρτες αγορές στην ύπαιθρο, στη διάθεση μικρών κεφαλαίων κλπ. Π.χ. συμμετέχουν στις γεωργικές εργασίες κατά την περίοδο αιχμής, παράγουν προϊόντα σε άλλη, τα εμπορεύονται σε τρίτη.

Σημαντικό ποσοστό όλων αυτών των μορφών απασχόλησης ασκείται από μέλη της οικογένειας ή συγγενείς, γεγονός που σχετίζεται τόσο με τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής στις αγροτικές περιοχές, όσο και με τη λειτουργία της οικογένειας ως μηχανισμού με κοινά οικονομικά συμφέροντα και επιχειρηματικές επιλογές (Κασιμάτη κ.α., 1995).

Ο τομέας που ανταποκρίνεται πολύ ικανοποιητικά στις παραπάνω απαιτήσεις και περιορισμούς των γυναικών επιχειρηματιών στην ύπαιθρο είναι ο τομέας του τουρισμού. Στον τομέα αυτό, ιδιαίτερα σημαντική εμφανίζεται η παρουσία των γυναικών επιχειρηματιών στο χώρο των ενοικιαζόμενων δωματίων. Αυτή η ιδιαίτερη μορφή αυτοαπασχόλησης συνδυάζει αφενός τη μικρού μεγέθους οικογενειακή επιχείρηση και αφετέρου την παράλληλη απασχόληση στο σπίτι ή στη γεωργική εκμετάλλευση, αποτελεί δε ένα τυπικό μοντέλο τουριστικής επιχείρησης στην ύπαιθρο και ιδιαίτερα στις νησιωτικές και γενικότερα παράκτιες περιοχές. Αυτού του τύπου η επιχειρηματική δραστηριότητα τείνει να γίνει μία από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις τουριστικού επαγγέλματος στο οποίο κυριαρχούν οι γυναίκες (Κασιμάτη κ.α. 1995). Οι απασχολήσεις στον τουριστικό τομέα, οι οποίες στην πλειοψηφία τους απαιτούν εποχιακή εργασία και ευελιξία ανταποκρίνονται στις γενικότερες προτιμήσεις των γυναικών: αφενός είναι απασχολήσεις στον τομέα των υπηρεσιών, αφετέρου είναι συμβατές με τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες των αγροτικών περιοχών, που έχουν

να κάνουν με την εποχιακή τους απασχόληση στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση, τις υποχρεώσεις τους στο νοικοκυριό, τις δυσκολίες επικοινωνίας και την ασθενή οργάνωση των κοινωνικών υποδομών (Robinson, 2001). Λόγω των παραπάνω, διαθέτουν λίγο χρόνο στην επιχείρησή τους και είναι διστακτικές στις αποφάσεις τους, γεγονός που εξηγεί το είδος των επιχειρήσεων που επιλέγουν, καθώς και την εξέλιξή τους.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες επιχειρηματίες είναι τόσο υποκειμενικά, όσο και αντικειμενικά. Η ανασφάλεια, η έλλειψη εμπιστοσύνης στις διοικητικές τους ικανότητες, στη διαχείριση των οικονομικών, στην προώθηση και τις πωλήσεις, είναι μερικοί από τους παράγοντες που δυσχεραίνουν τη λειτουργία των επιχειρήσεών τους (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003). Παράλληλα, πολλές γυναίκες συχνά δοκιμάζουν την έλλειψη εμπειρίας σε θέματα αποφάσεων, σχεδιασμού, διαπραγματεύσεων και προϋπολογισμού (Schauer, 1993). Αντιμετωπίζουν και ξεπερνούν (ή όχι) τις δυσκολίες αυτές μέσω της εργασιακής εμπειρίας, αφού η εκπαίδευση και η μόρφωση σε τέτοια θέματα είναι ανεπαρκής.

Από την άλλη πλευρά, οι κοινωνικές συνθήκες που έχουν να αντιμετωπίσουν, οι οποίες δεν ενθαρρύνουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες γυναικών, οι περιορισμένες αγορές στον αγροτικό χώρο, καθώς και οι χρηματοδοτικές δυσκολίες σε περίπτωση που θελήσουν να δανειοδοτηθούν από Τράπεζες, είναι οι αντικειμενικές δυσκολίες που πρέπει να ξεπεράσουν.

Ωστόσο, η επαγγελματική συμπεριφορά της γυναίκας διαφοροποιείται ανάλογα με την εικόνα που έχει η ίδια για τον εαυτό της και για τους ρόλους της στην οικογένεια και την ευρύτερη κοινωνία. Διαφοροποιείται ακόμα ανάλογα με τις αντιλήψεις που έχει για το επάγγελμα και τη σταδιοδρομία (Αλλαμανή, 2002).

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα η επαγγελματική εμπειρία, μπορεί να επηρεάσουν όχι μόνο τα κίνητρα για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και το αντικείμενο δραστηριοποίησης, αλλά και τον τρόπο διαχείρισης της επιχείρησης στη συνέχεια (Robinson, 2001).

Οι επιχειρήσεις στη Σαμοθράκη

Στο βορειο-ανατολικό άκρο της Ελλάδας, στο Αιγαίο, απέναντι από το Δέλτα του Έβρου στο μεγάλο Αρχιπέλαγος, βρίσκεται η Σαμοθράκη. Το νησί έχει σχήμα

ωοειδές και η έκτασή του αγγίζει τα 180 τετραγωνικά χιλιόμετρα, η δε παραλιακή του περίμετρος τα 32 χιλιόμετρα.

Στο νησί υπάρχουν 12 μικροί αγροτικοί οικισμοί. Πρωτεύουσά του είναι η Χώρα, ενώ το λιμάνι του η Καμαριώτισσα. Οι κάτοικοι του νησιού ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και την υλοτομία. Την τελευταία 20ετία το νησί αναπτύσσεται και τουριστικά, χωρίς μεγάλες τουριστικές εγκαταστάσεις και σχετικά περιορισμένη τουριστική κίνηση. Η τουριστική περίοδος αρχίζει το Μάιο και τελειώνει το ν Οκτώβριο, με περίοδο αιχμής από 15 Ιουλίου έως 15 Αυγούστου.

Στο νησί λειτουργούν 275 επιχειρήσεις οι 218 από τις οποίες, ποσοστό 79,27%, είναι συγκεντρωμένες στα 3 χωριά, τα οποία δέχονται το μεγαλύτερο αριθμό τουριστών. Οι 127, ποσοστό 46,18%, βρίσκονται στην Καμαριώτισσα, το λιμάνι του νησιού, οι 65 ποσοστό 23,64% στα Θέρμα, στα οποία υπάρχουν εγκαταστάσεις με ζεστές θειούχες πηγές και οι 26, ποσοστό 9,45% στη Χώρα, την πρωτεύουσα του νησιού, που είναι και το πιο γραφικό χωριό. Οι υπόλοιπες 57 είναι διάσπαρτες στα άλλα 9 χωριά της Σαμοθράκης.

Από το σύνολο των επιχειρήσεων 12 (12,36%) είναι μικρά ξενοδοχεία, 62 (22,55%) ενοικιαζόμενα δωμάτια, 37 (13,45%) καφενεία, 47 (17,09%) ταβέρνες, 12 (4,36%) είδη λαϊκής τέχνης και 9 (3,27%) ενοικιάσεις αυτοκινήτων – τουριστικά πρακτορεία, επιχειρήσεις που συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη του τουρισμού. Πολλές από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις συνδέονται έμμεσα με τον τουρισμό όπως για παράδειγμα τα χρώματα, σιδηρικά υλικά οικοδομών κ.ά.

Από τις 275 επιχειρήσεις που λειτουργούν στη Σαμοθράκη οι 87, ποσοστό 31,64%, ανήκουν σε γυναίκες. Οι 31 από αυτές (35,63%) είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια- δύο από τις επιχειρήσεις αυτές έχουν και ταβέρνα-, οι 14 (16,09%) είναι ταβέρνες, οι 9 (10,34%) καφενεία, ζαχαροπλαστεία, οι 7 (8,05%) είδη λαϊκής τέχνης και οι 2 ξενοδοχεία. Οι υπόλοιπες 25 είναι διάφορες επιχειρήσεις όπως κομμωτήρια, ανθοπωλεία, βιβλιοπωλείο, καθαριστήριο, κ.ά.

Όλες οι γυναικείες επιχειρήσεις είναι ατομικές επιχειρήσεις και η συντριπτική πλειοψηφία αυτών καθορίζονται από την αυτοαπασχόληση της επιχειρηματία ή στηρίζονται στην οικογενειακή εργασία.

Δύο περιπτώσεις γυναικών επιχειρηματιών

Η Ραλού

Η Ραλού είναι μια επιχειρηματίας 45 χρόνων που γεννήθηκε, μεγάλωσε και σπούδασε στη Σαμοθράκη. Ο πατέρας της, Σαμοθρακίτης γέννημα θρέμμα ήταν ταβερνιάρης. Άνοιξε την πρώτη παραθαλάσσια ταβέρνα, στο βόρεια τμήμα του νησιού, στα τέλη της δεκαετίας του 60, πριν ακόμη το νησί γίνει γνωστό ως τουριστικός προορισμός. Την εποχή αυτή οι βασικές υποδομές στο νησί είναι ανύπαρκτες. Δεν υπάρχει φως, νερό και οι δρόμοι είναι χωματόδρομοι.

Η ταβέρνα λειτουργεί όλο το χρόνο, αλλά από την πρωτομαγιά μέχρι το τέλος του καλοκαιριού είναι η περίοδος με την περισσότερη πελατεία. Στην ταβέρνα εργάζεται όλη η οικογένεια με πλήρη καταμερισμό εργασιών. Η μητέρα και η δεκάχρονη Ραλού όταν δεν έχει σχολείο – στην κουζίνα – μαγείρεμα, πλύσιμο πιάτων, κ.ά. – και ο πατέρας στα ψώνια και το σερβίρισμα. Η μόνιμη κατοικία της οικογένειας είναι η χώρα, 15 περίπου χλμ. από την ταβέρνα για να μπορεί η Ραλού να πηγαίνει σχολείο. Με την εμφάνιση των πρώτων τουριστών στο νησί χτίζουν δύο δωμάτια πάνω από την ταβέρνα τα οποία εξυπηρετούνται με γκαζόλαμπες και κοινόχρηστη τουαλέτα, και άλλα τρία λίγα χρόνια αργότερα, όταν αυξήθηκε η ζήτηση. Το 1975 φθάνει το ηλεκτρικό ρεύμα και οι συνθήκες λειτουργίας της επιχείρησης αρχίζουν να βελτιώνονται.

Μετά το θάνατο του πατέρα την επιχείρηση διαδέχεται η μητέρα της Ραλού και στη συνέχεια, το 1985, η ίδια η Ραλού, η οποία εν τω μεταξύ έχει παντρευτεί με ναυτικό. Η τουριστική κίνηση και ως εκ τούτου η τουριστική ζήτηση στο νησί είναι ήδη αυξημένη και η Ραλού αποφασίζει αφ' ενός να ανακαινίσει και εκσυγχρονίσει τα 5 δωμάτια που είναι πάνω από την ταβέρνα και αφετέρου να χτίσει 5 καινούρια studios. Οι επενδύσεις αυτές γίνονται με χρήματα της οικογένειας, χωρίς οικονομικές ενισχύσεις από το κράτος ή την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο σύζυγος τη στηρίζει οικονομικά και ηθικά και ταυτόχρονα έχοντας αποσυρθεί από τα καράβια, παίζει βασικό ρόλο στην επιχείρηση. Αναλαμβάνει το ρόλο του πατέρα της Ραλού δηλαδή ψώνια και σερβίρισμα, με τη Ραλού να είναι στη κουζίνα, στην καθαριότητα των δωματίων, αλλά και στη φροντίδα της οικογένειας και στην ανατροφή των δύο παιδιών τους.

Με το θάνατο του συζύγου της αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη της επιχείρησης και αλλάζει ρόλο. Αναλαμβάνει αυτή τα ψώνια και το σερβίρισμα, στο οποίο την βοηθάει ο 10χρονος γιος της τα καλοκαίρια, που η ζήτηση είναι υψηλότερη και προσλαμβάνει δύο βοηθούς στην κουζίνα και στην καθαριότητα των δωματίων, κυρίως κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Σημαντική είναι η συμμετοχή των φίλων στις εργασίες της ταβέρνας.

Επιθυμεί να ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης της επιχείρησής της, προκειμένου να κάνει ανακαίνιση των δωματίων που κληρονόμησε από τον πατέρα της.

Νοιώθει έντονα το πρόβλημα της επικοινωνίας με τους αλλοδαπούς πελάτες της- καθώς δε γνωρίζει ξένες γλώσσες- της εύρεσης προσωπικού που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της επιχείρησης αλλά και της έλλειψης ενός συμβουλευτικού φορέα που θα τη βοηθάει στη λήψη αποφάσεων. Θα ήθελε ένα από τα παιδιά της να τη διαδεχθεί στην επιχείρηση, αλλά δε θα τα πείσει να το κάνουν εάν δεν το επιθυμούν.

Όταν είναι πολύ κουρασμένη σκέφτεται ότι θα ήταν προτιμότερο να είχε μια εξαρτώμενη δουλειά, να δουλεύει 8 ώρες την ημέρα, να έχει διακοπές. Τα ξεχνά γρήγορα όλα όμως γιατί θεωρεί ότι «το να μην έχει κανένα πάνω από το κεφάλι της» είναι το σημαντικότερο.

Η Χρυσούλα

Η Χρυσούλα είναι 63 χρόνων. Γεννήθηκε στη Σαμοθράκη από γονείς που ασχολούνταν με τη γεωργία. Στη Σαμοθράκη έζησε μέχρι τα 18 της χρόνια. Μόλις τελείωσε το εξατάξιο Γυμνάσιο πήγε στην Αλεξανδρούπολη για να σπουδάσει σχεδιάστρια. Εκεί γνώρισε και το σύζυγό της, ο οποίος ήταν εργολάβος οικοδομών. Ξεκίνησαν μαζί την επαγγελματική τους σταδιοδρομία χτίζοντας σπίτια με το σύστημα της αντιπαροχής, κυρίως στην περιοχή της Κομοτηνής, όπου και εγκαταστάθηκαν. Όταν η «αντιπαροχή» αντιμετώπισε κρίση, η Χρυσούλα πρότεινε στον άνδρα της να αξιοποιήσουν το χωράφι που είχε από τον πατέρα της στη Σαμοθράκη, όπου περνούσε το καλοκαίρι όταν ήταν παιδί. Εκείνη την περίοδο – δεκαετία του '80 – είχε αρχίσει να αναπτύσσεται ο τουρισμός στο νησί και ταυτόχρονα υπήρχαν προγράμματα που ενίσχυαν οικονομικά τις τουριστικές

υποδομές. Αποφάσισαν να χτίσουν ένα ξενοδοχείο δυναμικότητας 50 δωματίων, και εντάχθηκε σε πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης, το οποίο χρηματοδότησε την επένδυση με 55 εκ. δρχ. Σε αυτό συνέβαλλαν και οι γνωριμίες που είχε ο σύζυγός της σε διάφορες δημόσιες υπηρεσίες. Πριν ολοκληρωθούν οι εργασίες της ανέγερσης του ξενοδοχείου η Χρυσούλα αναγκάζεται να αναλάβει μόνη της σε πρώτη φάση την αποπεράτωση των εργασιών του ξενοδοχείου και σε δεύτερη τη λειτουργία του. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει είναι πολλές φορές ανυπέρβλητες, αλλά με τη συμπαράσταση και τη βοήθεια των φίλων της – όχι των συγγενών – καταφέρνει να τις υπερβεί. Πείθει τη μικρή της κόρη Βάσω να σπουδάσει σε σχολή τουριστικών επαγγελμάτων, που η Βάσω δεν επιθυμούσε – για να δημιουργήσει διάδοχη κατάσταση.

Η λειτουργία του ξενοδοχείου ξεκινάει με πολύ προσωπική εργασία τόσο από τη Χρυσούλα όσο και από τις δύο κόρες της, οι οποίες εγκαθίστανται στη Σαμοθράκη κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο να αισθανθεί ο πελάτης ως φιλοξενούμενος.

Προσλαμβάνουν 6 άτομα βοηθητικό προσωπικό, τους οποίους απασχολούν 6 μήνες κάθε χρόνο.

Σήμερα η Χρυσούλα έχει τυπικά αποσυρθεί από την επιχείρηση, αφήνοντας το 60% στην Βάσω και το υπόλοιπο 40% στη Μαρία, η οποία είναι γιατρός. Ουσιαστικά όμως είναι η «ψυχή» της επιχείρησης. Την αντιμετωπίζει ως το δημιούργημά της που το πονάει και θέλει να το βλέπει να αναπτύσσεται. Αναθέτει τη διαχείριση του ξενοδοχείου στο σύζυγο της Βάσως, αλλά στη λήψη των αποφάσεων συμμετέχει και αυτή.

Η τοπική κοινωνία και ιδιαίτερα τα άτομα με τα οποία συναλλάσσεται την εκτιμούν ιδιαίτερα γιατί «είχε πρόσωπο στην αγορά». «Της βγάζουν το καπέλο» γιατί κατάφερε να δημιουργήσει αυτή την επιχείρηση και γιατί είναι τυπική στις υποχρεώσεις της. Για τη Χρυσούλα η επιχείρηση αυτή είναι το παν, μετά τα παιδιά της.

Συμπεράσματα

Η ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από γυναίκες της υπαίθρου σε περιοχές στις νησιωτικές περιοχές με ήπια τουριστική ανάπτυξη είναι σύνηθες

φαινόμενο. Πρόκειται για μικρές ατομικές επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών, με επικρατέστερες αυτές των ενοικιαζόμενων δωματίων αλλά και των εμπορικών καταστημάτων με τουριστικά είδη, οι οποίες δημιουργούνται και αναπτύσσονται παράλληλα με την τουριστική ζήτηση. Σκοπός τους δεν είναι η μεγιστοποίηση των κερδών αλλά η διασφάλιση απασχόλησης για τις γυναίκες και η επίτευξη συμπληρωματικών εισοδημάτων προς το οικογενειακό. Στις πολύ μικρές επιχειρήσεις η γυναίκα αυτοαπασχολείται. Στις μικρές τουριστικές επιχειρήσεις εκτός από την επιχειρηματία απασχολούνται και μέλη της οικογένειας, ακόμη και παιδιά σε βοηθητικές εργασίες, καθώς επίσης και περιορισμένο εποχιακό εργατικό δυναμικό. Η βοήθεια από φίλους είναι πολύ σημαντική στη λειτουργία των επιχειρήσεων αυτών. Στις μικρές γυναικείες επιχειρήσεις υπάρχει πλήρης καταμερισμός εργασιών. Ο άνδρας του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος, εφ' όσον υπάρχει, είναι αυτός που αναλαμβάνει τη διαχείριση της επιχείρησης. Στη λήψη των αποφάσεων όμως συμμετέχει ενεργά και η γυναίκα. Τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας ασχολούνται με εργασίες που δεν είναι βαριές και ανθυγιεινές, εργασίες που αναλαμβάνει το εποχιακό εργατικό δυναμικό.

Οι βασικότεροι λόγοι που η γυναίκα δημιουργεί μια επιχείρηση είναι κυρίως οικονομικοί, αλλά και συνέχειας προϋπάρχουσας επιχείρησης. Αρχίζουν δειλά και «χτίζουν» την επιχείρησή τους βήμα – βήμα, με βάση τη ζήτηση. Επιδιώκουν την ένταξή τους σε κάποιο πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης, αλλά έχουν ελλιπή πληροφόρηση για την ύπαρξη των προγραμμάτων αυτών.

Η έλλειψη εμπιστοσύνης στις διοικητικές τους ικανότητες και στη διαχείριση των οικονομικών είναι μερικά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, τα οποία όμως υπερβαίνουν εάν δεν υπάρχει άνδρας στο άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον, κυρίως μέσω της εργασιακής εμπειρίας.

Μια νέα κατηγορία γυναικών επιχειρηματιών εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια στην ύπαιθρο: είναι γυναίκες που εγκαταλείπουν τα αστικά κέντρα και εγκαθίστανται εκεί, όπου και αναπτύσσουν επιχειρηματική δραστηριότητα. Η νέα αυτή κατηγορία γυναικών επιχειρηματιών αφορά γυναίκες στη μεγάλη τους πλειοψηφία καταγόμενες από αγροτικές περιοχές, οι οποίες, μετά από ένα πέρασμα, σύντομο ή μεγαλύτερο σε διάρκεια, από αστικό κέντρο για σπουδές ή/και για απασχόληση, επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους όπου και αναπτύσσουν επιχειρηματική δραστηριότητα. Για την επιλογή του τόπου εγκατάστασης οπωσδήποτε το συναισθηματικό στοιχείο παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς και το συναίσθημα του

ανήκειν, όμως πολλές φορές και αντικειμενικά στοιχεία, όπως η ύπαρξη κάποιας γονικής κληρονομιάς αξιοποιήσιμης από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα μπορεί να παίξουν καθοριστικό ρόλο (οικόπεδο, κτίριο κλπ). Πρόκειται για γυναίκες που έχουν μόρφωση, επαγγελματική εξειδίκευση και πιθανόν επαγγελματική εμπειρία, με γνώσεις λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού, αστική κουλτούρα και διαφορετικές προσλήψεις του αγροτικού χώρου.

Σε κάθε περίπτωση, είτε πρόκειται για γυναίκες επιχειρηματίες που δεν έφυγαν ποτέ από τον τόπο τους είτε για γυναίκες που έχουν εμπειρία αστικού τρόπου ζωής είναι γεγονός ότι η γυναίκα της υπαίθρου αποτελεί ενδογενές δυναμικό που μπορεί να κινητοποιήσει ενδογενείς πηγές πλούτου και να παίξει καθοριστικό ρόλο στην τοπική ανάπτυξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΛΛΑΜΑΝΗ (Γ.), 2002, *Δεδομένα, Τάσεις και Προκλήσεις για την Γυναίκα Επιχειρηματία*, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη 6 Μαρτίου 2002, Επαγγελματικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης, Ενότητα 1^η: Κοινωνικοί Παράγοντες που επηρεάζουν τη Γυναικεία Επιχειρηματικότητα.

BAYGAN (G.), 2000, *Improving knowledge about women's entrepreneurship*.- Paper presented at the 2nd OECD Conference on WOMEN ENTREPRENEURS IN SMEs: Realising the benefits of globalisation and the knowledge , Paris.

ΒΛΑΧΟΥ (Χ.), 2001, *Επιχειρηματικές δραστηριότητες γυναικών στις αγροτικές περιοχές του Νομού Σερρών*, Μεταπτυχιακή Διατριβή στο Τμήμα Γεωπονίας - Τομέας Αγροτικής Οικονομίας του ΑΠΘ, Ιούνιος.

BOCK, (B.), 1994, *Female Farming in Ubrian Agriculture*, in L. van der Plas-M. Fonte (eds), *Rural Gendar Studies in Europe*, The Netherlands, Van Goreum, pp. 91-107.

ΓΙΔΑΡΑΚΟΥ (Ι.), 1997, *Απασχόληση, θέση και ρόλος των γυναικών στην οικονομία και στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Σεμινάριο με θέμα "Ο αγροτουρισμός και η συμβολή του στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών της Ευρώπης", Πλωμάρι Λέσβου 2-7 Ιουνίου.

ΓΙΑΔΑΡΑΚΟΥ (Ι.), 1999, *Ενδογενής ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση*, στο "Υπαιθρος χώρα", Εκδ. Πλέθρον.- Αθήνα, σσ. 189-216.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, 2003, Πράσινη Βίβλος για την Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη, Βρυξέλλες 21.1.2003, COM(2003) 27 τελικό.

ΚΑΣΙΜΑΤΗ (Κ.), Μη χρονολογημένο, *Η γυναίκα στην απασχόληση*, Φάκελος "Ισότητα".

ΚΑΣΙΜΑΤΗ (Κ.), ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΥ (Μ.), ΤΣΑΡΤΑΣ (Π.), 1995, *Η γυναικεία απασχόληση στον τουριστικό τομέα*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

ΚΟΥΤΣΟΥ (Σ.), ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ (Θ.), 2005, *Μεταναστευτικές ροές και τοπικά αγροπαραγωγικά συστήματα. Χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις στον ύπαιθρο χώρο*, Ανακοίνωση στο Συνέδριο «Αγροτική Κοινωνία και Λαϊκός Πολιτισμός», αφιερωμένο στη μνήμη του Στάθη Δαμιανάκου, Γεωργικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 25-27 Μαΐου.

KRAUS - HARPER (U), 1998, *From despondency to ambitions: women's changing perceptions of self-employment: cases from India and other developing countries*, Ashagate Publishing Company.

OECD, 1993, *Issues for discussion in OECD Conference: Women Entrepreneurship in Small and Medium Enterprises: A Major Force in Innovation and Job Creation*, 16-18 April, Paris.

ROBINSON (SH.)- 2001.- *An examination of entrepreneurial motives and their influence on the way rural women small business owners manage their employees.*- in Journal of Development Entrepreneurship; Norfolk; Aug 2001; Volume 6, Issue 2, start page 151 – 167.

SCHAUER. (J.), 1993, *Difficulties women typically face in entrepreneurship education programs: How entrepreneurship education courses that include women students can be improved to better meet their needs*, Paper presented at the Conference Internationalizing Entrepreneurship Education and Training, Vienna, July 5-7.

VENTURA (F.), 1994, *Women in Italian agriculture: New roles, new problems.*- in Plas L. van der-Fonte M. (eds).- Rural Gender studies in Europe, The Netherlands, van Goreum.- pp. 80-90.

